

Dr. Zeqirja Rexhepi

**ODJEK RAZVOJA
DEMOKRATSKIH
PROCESA U
SLOVENIJI
1989-90 GODINI
MEĐU ALBANCIMA**

Razvoj demokratskih procesa u Sloveniji primljen je sa velikim interesovanjem među Albancima koji su živeli na bivšem jugoslovenskom prostoru. To se odrazilo uglavnom na tri načina: u magazinima “Mladina” i “Alternativa” objavljeni su članci na albanskom jeziku, preko snažne svesti o tim procesima među Albancima koji su boravili na teritoriji Slovenije, do javnih nastupa i diskusija slovenačkih političara koje su pratili i koji su među njima naišli na poseban odjek. Opšta konstatacija je da su slovenačke demokratske težnje, počev od 1989. godine, ostavile jak utisak na Albance.

Želim izraziti svoje stavove o odjeku slovenačkih demokratskih procesa u periodu 1989-1990. godine na prostorima na kojima su živeli Albanci (Makedonija i Kosovo), na osnovu informacija i arhivskih dokumenata koje sam imao na raspolaganju.

Ako se postavi pitanje zašto su Albanci izrazili veliko interesovanje za ono što se dogodilo u Sloveniji, sledi odgovor da su demokratske procese, započete u Republici Sloveniji 1989. godine Albanci doživljavali kao jedinu nadu za regulisanje svog društveno-političkog pitanja. Dakle, ako bi slovenačke političke reforme za preuređenje federativne Jugoslavije bile uspešne, tada bi Albanci koji su godinama živeli u vanrednim uslovima, u novim demokratskim okolnostima, mogli ostvariti svoje ciljeve, kao što su:

- *pitanje nacionalnog prava u Jugoslaviji, što bi omogućilo parlamentarnu demokratiju;*
- *pitanje o ustavno-pravnom statusu Kosova, kao posebnoj jedinici federativne ili konfederativne Jugoslavije.*

Pokušaću povući paralelu između slovenačkog principa samoopredeljenja naroda 1989-1991. godine na čijem vrhu se nalazila jedna od važnih ličnosti slovenačke politike Milan Kučan i američkog principa samoopredeljenja, koji su Sjedinjene Američke Države, preko predsednika Vudroa Vilsona, pokušale nametnuti na konferenciji u Parizu 1919. godine. Američki princip samoopredeljenja naroda prisvaja duh porobljenih evropskih naroda, dok su u 1989. Slovenci osvojili simpatije albanskog naroda na bivšem jugoslovenskom prostoru.

Međutim, treba naglasiti da se početni odjek slovenačkih demokratskih procesa odnosi na prvu fazu, kada su Slovenci principijelno podržavali osnovne postulate jugoslovenske federacije i pokušavali nametnuti koncept samoopredeljenja kao princip za preuređenje jugoslovenske države, a u drugoj fazi, sa početkom pregovora za "treću Jugoslaviju", Albanci na Kosovu bili su potpuno uklonjeni iz tih pregovora, i zbog toga je odjek među njima počeo da slabi. Dalje, treba naglasiti da Albancima nije odgovaralo otcepljenje Republike Slovenije od Jugoslavije, zato što bi ono dovelo do slabljenja demokratskog fronta protiv krugova unitarne politike, čime bi se položaj Albanaca u Jugoslaviji još više pogoršao.

Treba istaći da se začeci demokratskih pokreta najpre javljaju među Albancima u bivšoj Jugoslaviji, a poznato je da su oni započeti još 1981. godine i trajali su sve do raspada jugoslovenske federacije. Do tih začetaka došlo je upravo iz dva razloga. Prvo, u različitim evropskim zemljama živeli su i radili u velikom broju Albanci iz bivše Jugoslavije, a većina njih bavila se društveno-političkim aktivnostima. Drugo, većina albanskog stanovništva u bivšoj Jugoslaviji nije podržavala jugoslovenski komunistički sistem (sem dela albanske komunističke nomenklature) smatrajući ga sistemom koji ograničava ravnopravnost albanskog naroda u SFRJ.

Dakle, akumulirana negativna energija javnog mnjenja naših sugrađana u inostranstvu, kao i mržnja protiv jugoslovenskog komunističkog režima inicirali su izvesne događaje proleća 1981. godine, kada je nastala parola „Republika Kosovo”.¹ Jugoslovensko rukovodstvo je te događaje ocenilo kao kontrarevoluciju – rušenje društveno-političkog poretka Jugoslavije. Član Predsedništva CK SKJ Stane Dolanc, 6. aprila 1981. godine, rekao je: ”Mogu reći da slogan ’Kosovo-Republika’ smatramo ne samo nacionalističkim sloganom, već direktno kontrarevolucionarnim.”² Pomenuta konstatacija o kontrarevoluciji i rušenju društveno-političkog poretka Jugoslavije, dala im je pravo na zaključak da su demokratski pokreti u Jugoslaviji najpre započeti među Albancima, jer se isto (kontrarevolucija i rušenje društveno-političkog poretka), dogodilo osam godina kasnije u celoj istočnoj i jugoistočnoj Evropi.

Pretpostavimo da su događaji 1981. godine među Albancima na Kosovu bili pravilno ocenjeni, znači u tom slučaju Kosovo bi dobilo status republike u okviru federativne Jugoslavije, tada bi koncept unitarističke Jugoslavije pripadao istoriji – u tom slučaju u Jugoslaviji bi se stvorila ravnoteža naroda i federalnih jedinica, što bi se odrazilo i u saveznim institucijama, drugim rečima, sačuvala bi se jugoslovenska federacija.

Međutim, osnovna razlika između albanskog demokratskog pokreta 1981. godine i slovenačkog demokratskog pokreta nastalog 1989. nalazi se u činjenici da se albanski pokret javio u istorijskom periodu kada međunarodne okolnosti nisu išle u korist Albanaca (i dalje je trajao hladni rat, a Josip Broz – vodeći autoritet federativne Jugoslavije – upravo je preminuo). Dakle, slovenački demokratski pokret nastao je upravo u periodu kada su međunarodne okolnosti bile u korist Slovenije (mislim na reforme Mihaila Gorbačova u SSSR-u, rušenje komunističkog sistema u Istočnoj Evropi, pad Berlinskog zida...).

Takođe, postavlja se pitanje zašto su baš događaji iz 1981, a ne oni koji su im prethodili bili toliko uticajni u društveno-političkom životu u bivšoj Jugoslaviji. Odgovor je više nego očigledan: zato što su događaji 1981. godine promenili istoriju, ali harač koji su plaćali Albanci bio je veoma visok. Na osnovu platforme kontrarevolucije, jugoslovensko rukovodstvo ne samo što je ugušilo demokratske snage u Jugoslaviji, već je na nesvestan način otvorilo put unitarističkim krugovima, koji su vodili Jugoslaviju u suprotnom smeru u odnosu na demokratske procese koji su se odvijali u istočnoj i jugoistočnoj Evropi, u periodu 1989/90. godine.

Dok je Kosovo bilo ugušeno, istorijska uloga lokomotive razvoja demokratskih procesa pripada Sloveniji, tj. slovenačkom briljantnom rukovodstvu. Dakle, Republika Slovenija istorijski će ostati vođa demokratskih procesa u periodu

1 *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, str. 474.

2 *Hoti, Filozofia politike e çështjes shqiptare*, str. 76.

raspada jugoslovenske države. Slovenija je zato danas ne samo nezavisna, nego je deo velike evropske porodice, dok su sve ostale bivše federalne jedinice Jugoslavije još uvek vrlo daleko od tih procesa. Slovenački demokratski proces, po mom uverenju, podstaknut je od strane antidemokratskog procesa koji se razvio u Srbiji. Podrazumeva se da se sve to razvijalo unutar političkih struktura SKJ, u vlasti.

Glavni čvor u Jugoslaviji osamdesetih godina bilo je Kosovo, oko kojeg se vrtela cela jugoslovenska kriza, koja je krajem osamdesetih godina dostigla vrhunac, u vezi sa tim bile su i promene Ustava jugoslovenske federacije, koje bi dovele ili do opstanka ove države ili do njenog raspada. Istorijski događaji pokazali su da jugoslovenska federacija, kao veštačka tvorevina Versajskog dogovora, nije mogla preživeti raspad komunističkog sistema.

Na Kosovu se u osamdesetim godinama pokušavalo naći rešenje preko takozvanog Jugoslovenskog programa za zaustavljanje iseljavanja Srba i Crnogoraca sa Kosova. Realizacija ovog programa iziskivala je ogroman trud i preduzimanje brojnih mera. Očigledno se vršio veliki pritisak na Albance, posebno nad institucijama vlasti Kosova, što bi za posledicu imalo promenu Ustava SR Srbije i ostvarilo bi takozvano jedinstvo Srbije. U tom duhu, u Brezovici na Kosovu 21. marta 1988. godine održan je sastanak sa republičkim i pokrajinskim sekretarima unutrašnjih poslova, na kome je pored ostalog razmatran i utvrđen Program zajedničkih mera i aktivnosti Službe javne i državne bezbednosti RSUP SR Srbije i PSUP SAP Vojvodine i SAP Kosova, a istovremeno je 1987. razmatran Izveštaj o realizaciji programa zajedničkih mera i aktivnosti.³

U ovom policijskom dokumentu jasno se može videti kako Jugoslavija i ne razmišlja o novim procesima koji se odvijaju u zemljama Istočne Evrope. Naprotiv, Jugoslavija se još više zatvara i pojačava granice, posebno granicu prema Albaniji. U pravcu hermetičkog zatvaranja kao posebnog programskog zadatka je bila predviđena izgradnja sistema operativnog obezbeđenja državne granice prema NSR Albaniji, u cilju blagovremenog otkrivanja kanala za ilegalni ulazak u našu zemlju saradnika ili pripadnika Sigurimija i unošenje eksploziva i oružja.⁴

Pored hermetičkog zatvaranja granice sa Albanijom, PSUP SAP Kosova dobija zadatak da se kontinuirano angažuje na prikupljanju podataka i informacija o svim slučajevima nepoštovanja zabrane kupoprodaje nekretnina, kojima se podstiče iseljavanje Srba i Crnogoraca, i preduzima mere u okviru svojih zakonskih ovlašćenja za sprečavanje tih pojava.⁵

Ovaj zadatak, preko sprečavanja iseljavanja Srba i Crnogoraca, stvorio

3 ДАРМ, К 4/13-88, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, 10. 6. 1988. (Strogo poverljivo), Republički sekretar za unutrašnje poslove, drug Tomaž Ertl, Ljubljana.

4 Isto.

5 Isto.

je takvu psihološku klimu da je život na Kosovu postao nepodnošljiv. Za realizovanje tog zadatka angažovani su samo PSUP SAP Kosovo, RSUP SR Srbije, SR Makedonija i SR Crne Gore (sve antialbanski nastrojene institucije, Z. R.), što je dovoljan pokazatelj da među rukovodećim organima državne bezbednosti, savezne institucije nisu bile poželjne u realizaciji ovim delikatnih zadataka. Istovremeno, u vezi sa informacijama, kao rezultat organizovanih i koordiniranih mera u periodu od aprila 1987. do marta 1988. godine otkriveno je i sprečeno delovanje ilegalne neprijateljske organizacije Marksisti-lenjinisti, formirane 1982. godine, koja je brojala 14 članova, i jedne grupe na području Kičeva i okoline, koju je sačinjavalo 12 lica.⁶

Sa druge strane, treba istaći da ih u ovom periodu, kada je SAP Kosovo još uvek bila konstitutivni element federacije, srpsko rukovodstvo priklanja svojoj politici prema Kosovu, i druge federalne jedinice sa svojim delom bezbednosnih snaga. Znači, radi izvršavanja dela zadataka u sklopu odluke Predsedništva SFRJ obrazovan je Združeni odred policije, koji u SAP Kosovo boravi od 25. oktobra 1987. godine. Na osnovu te informacije saznajemo da u sastavu ovog odreda boravi 1.011 policajaca i starešina iz svih socijalističkih republika i SAP Vojvodine, izuzev SR Makedonije, koje su bile predviđene za sastav u narednoj (petoj) smeni. U vezi sa tim postoje precizni podaci o učešću policajaca iz republika i pokrajine Vojvodine. U prvoj smeni bilo je 300 pripadnika Brigade milicije SSUP, u drugoj ukupno 250, 116 radnika iz SAP Vojvodine, 86 iz SR Bosne i Hercegovine i 48 iz Brigade milicije SSUP, u trećoj smeni od ukupno 249, iz SR Hrvatske bilo je 118, SR Srbije 87 i 46 iz Brigade milicije SSUP, u četvrtoj smeni (na Kosovu od 23. aprila 1988. godine) bilo je 112 radnika iz SR Crne Gore, 84 iz SR Slovenije i 16 iz Brigade milicije SSUP – ukupno 212 policajaca.⁷

Iz ovog dokumenta može se jasno videti ne samo nepoverenje prema legalnim organima vlasti na Kosovu, već postepeno preuzimanje kompetencije tih organa. Tako npr. u ovom dokumentu piše: „Radna grupa je skoro u svim organima unutrašnjih poslova SAP Kosova izvršila uvid u predmete krivičnih dela i prekršaja u kojima su učestvovala lica različite nacionalne pripadnosti... dok je zajednička stručna ekipa RSUP SR Srbije i PSUP SA Kosova izvršila uvid u rad organa unutrašnjih poslova na području SAP Kosova.“⁸

Kakvo je bilo stanje u zajedničkoj partiji – Savezu komunista Jugoslavije (SKJ), a prema tome i stanje u zajedničkoj državi (Jugoslaviji) u drugoj polovini 1988. godine, u jeku raspada komunističkog sistema u Istočnoj Evropi, može se sagledati i na osnovu informacija aktuelne bezbednosne situacije u Jugoslaviji, od septembra 1988. godine. U ovom dokumentu Saveznog sekretarijata unutrašnjih

6 Isto.

7 Isto.

8 Isto.

poslova ističe se dugotrajno zaoštavanje odnosa, konfrontacije i nejedinstvo u Savezu komunista i njegovom rukovodstvu. Novi procesi, koji su već intenzivno bili započeti na tlu Jugoslavije, okarakterisani su kao neprijateljsko delovanje unutar Jugoslavije, kao npr. direktno zagovaranje komadanja Jugoslavije na "veliku Srbiju", "samostalnu državu Hrvatsku", separatnu Sloveniju, podela SR Bosne i Hercegovine itd.⁹ Ova informacija je veoma važna, jer svi ti događaji koji su se odvijali u Jugoslaviji jasno potvrđuju da su Kosovo i Albanci bili samo povod za preuređivanje Jugoslavije po novim principima, u skladu sa željama rukovodstva Srbije na čelu sa "srpskim voždom" – Slobodanom Miloševićem, koji je predstavljao unitarističke krugove, koncept sasvim suprotan osnovnim principima na kojima se temeljila jugoslovenska federacija.

U periodu 1989/90. godine u Jugoslaviji se formiraju razna društva, kao npr. Odbor za zaštitu ljudskih prava iz Ljubljane, Odbor za zaštitu slobode i misli izražavanja iz Beograda, što je predstavljalo početnu fazu stvaranja opozicije u Jugoslaviji. Treba istaći da su novi događaji bili kompatibilni sa evropskim procesima i opštom klimom koja je preovladavala u Istočnoj Evropi, međutim, u Jugoslaviji organi vlasti pokazuju veliku nervozu i netrpeljivost prema novim procesima. Zato se svi ti događaji koji se odvijaju van kontrole SKJ ocenjuju kako neprijateljsko delovanje. Ovo potvrđuje činjenicu da konzervativno-dogmatska politička struktura u Savezu komunista Jugoslavije, koja vlada institucijama sistema, apsolutno nije spremna da prihvati političku opoziciju. Organizacije i društva koja se formiraju u Jugoslaviji budno su praćena od strane državnih bezbednosnih organa. Iz dokumenta Saveznog sekretarijata unutrašnjih poslova saznajemo za susret M. Milića i V. Šeksa u Beogradu, koji su predložili Đilasu (što je on prihvatio) da se uskoro sastane jedna grupa koja bi izašla sa, kako su rekli, jednim jugoslovenskim programom, odnosno zauzeli stavove o daljem razvoju Saveza komunista Jugoslavije.¹⁰

Znači, u jesen 1988. godine, stavljeni su u stanje pripravnosti svi mehanizmi najviših bezbednosnih institucija Jugoslavije, koje je očigledno kontrolisalo srpsko rukovodstvo, i budno se prati sve što nije po njihovom programu. Napada se međunarodni faktor i sve međunarodne organizacije koje su formirane na tlu Jugoslavije sa namerom da potpomognu izlazak iz krizne situacije u kojoj se našlo jugoslovensko društvo, preko komunističkog sistema, (to se dogodilo i Jugoslovenskom komitetu međunarodne helsinške federacije). Aktivnost međunarodnih organizacija tretira se kao aktivnost nacionalista i desničara u okviru kvazihumanitarnih organizacija.

9 ДАРМ, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove (Strogo poverljivo), Informacija..., Beograd, septembar, 1988 godine.

10 Isto.

Teška društveno-politička situacija u Jugoslaviji pripisuje se aktivnosti američke obavestajne službe u saradnji sa emigracijom i unutrašnjim neprijateljem, koji zagovaraju raspad Jugoslavije. Bezbednosni organi imaju saznanja o Franji Tuđmanu, koji je u tom periodu boravio u Kanadi, gde je, pored ostalog, održao niz predavanja o nacionalnom pitanju u SFRJ, o Stjepanu Radiću itd., dok u SR Nemačkoj, pored ovih saznanja, treba da počne štampanje knjige Vladimira Šeksa, takođe po diktatu emigracije.¹¹

U ovom dokumentu Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, isto tako nije se moglo zaobići Kosovo, pa mu se posvećuje ogroman prostor. Navodi se da je u SAP Kosovu već duže vreme stanje bezbednosti loše, u novijem periodu ono se menja odnosno pogoršava, takoreći, iz dana u dan. O stanju na Kosovu govori se na sledeći način: "Albanski nacionalisti i separatisti krenuli su u novu ofanzivu, što je najverovatnije rezultat aktivnosti u vezi sa ustavnim promenama u Jugoslaviji, a posebno zahtevima da se ustavno regulišu odnosi u SR Srbiji."¹² Ističe se da su nađeni novi pamfleti, čija je poruka u suštini ista – ne traže Kosovo-republiku, već u sustavu Albanije.¹³

Jasno se može videti da komunistički režim u Jugoslaviji, posebno njegov konzervativni deo, ne shvata da se približava istorijski trenutak raspada komunističkog sistema, ne samo u Jugoslaviji nego i celoj Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu. Krivica za tešku situaciju u Jugoslaviji pripisuje se stranom faktoru, a posebno albanskom pokretu u Jugoslaviji, koji se u tom periodu grčevito bori za minimum nacionalnih ljudskih prava.

U ovom periodu vrši se pritisak preko takozvanih mitinga istine, koji su u suštini organizovani pokreti srpskog rukovodstva za rušenje onih legalnih vlasti federalnih jedinica koje nisu bile po njihovom „ukusu“. Tako u oktobru 1988. godine saznajemo za rušenje crnogorskog rukovodstva preko „specijalne informacije“ Saveznog sekretarijata unutrašnjih poslova od 8. oktobra 1988. godine, čime se propagiralo sve ono što je izrečeno na velikom skupu u Titogradu.¹⁴

Dvanaestog oktobra 1988. godine održana je 22. sednica CK SK Slovenije. Na tom sastanku date su ocene o najbitnijim pitanjima, između ostalog govorilo se o tome – kako Slovenija gleda na sva zbivanja u Jugoslaviji. Završni dokument sadrži informacije o stavovima CK SK Slovenije, i sa njegovom sadržinom upoznaje se predsedništvo CK Saveza komunista Jugoslavije, predsedništva centralnih komiteta SK republika i pokrajina, kao i organizacije SKJ u JNA.¹⁵

11 Isto.

12 Isto.

13 Isto.

14 ДАРМ, 1.427.528.30/326/328, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove (Samo za lično informisanje), Specijalna informacija, 8. oktobar 1988. godine.

15 ДАРМ, 1.427.529.52/472, Централен комитет на СК Словенија, Председателство, Бр. 02-80/7, 13. 10. 1988. год. До Председателството на Централниот Комитет на Сојузот на Комунистите

Događaje koji su se odvijali do tog trenutka u Jugoslaviji, slovenački komunisti su okarakterisali kao kritične i veoma složene. Zajedničkim imeniocem ovih opštih prilika smatran je osećaj ugroženosti i straha, kao i odsustvo inicijative socijalističkih sila, uključujući i Savez komunista. Sastavni deo napora da se sačuva moć reforme jeste odlučnost u pružanju otpora pretnjama i težnji ka legalizaciji, kao i proglašenju vanrednog stanja. Ta težnja može se razumeti kao pokušaj da se nametnu rešenja do kojih se moralo doći legalnim, ustavnim i demokratskim putem. Pored toga, posebno zabrinjava činjenica da se razmišljalo o uspostavljanju vanrednih mera i težilo njima, a one bi u suštini ugrozile ljudska prava i otvorile vrata birokratskoj samovolji, što je dolazilo od institucija sistema koje su bile odgovorne za njihovo efikasno, uspešno i zakonsko delovanje.¹⁶

Iz prethodno pomenutog može se jasno sagledati politička situacija u tadašnjoj Jugoslaviji. Za komunističku organizaciju SR Slovenije bile su prihvatljive samo odluke donesene u skladu sa Ustavom, a nikako one koje bi izazvale vanredno stanje.

Povod za reagovanje slovenačkih komunista, između ostalog, bili su i događaji u Crnoj Gori, gde je 7. oktobra 1988. godine okupljanjem građana iz različitih krajeva počeo proces obaranja vodećih ljudi te federalne jedinice.¹⁷ Treba naglasiti da je u vreme ovih dešavanja u Crnoj Gori, predsedništvo CK SK Slovenije podržalo nastojanja CK Saveza komunista Crne Gore i Predsedništva SR Crne Gore u rešavanju problema legalnim putem i preko legalnih institucija. Međutim, u međuvremenu stigla je i reakcija Predsedništva SR Srbije i CK SK Srbije, preko poruke čija je sadržina i ton suštinski potvrđivala da unutar Savez komunista Jugoslavije postoje dva različita shvatanja opstanka i razvoja, kako se govorilo, "naše socijalističke samoupravne višenacionalne zajednice i uloge Saveza komunista Jugoslavije u društvu i društvenim odnosima".¹⁸

U svom pismu slovenački komunisti jasno stavljaju do znanja da CK Saveza komunista Slovenije potencira potrebu za daljim naporima kada je reč o ostvarivanju ciljeva da u Jugoslaviji preovlada logika zajedničkog života naroda i narodnosti. U republikama i pokrajinama moguće je izvršiti promene samo na osnovu dogovora i usaglašavanja interesa u vezi sa zajedničkim životom u federativnoj državi, saglasno sa tadašnjim ustavnim uređenjem, a nikako

na Југославија, до Председателствата и Комитетите на Републичките и Покрајинските организации на СК и на организациите на СКЈ во ЈНА.

16 Isto.

17 ДАРМ, 1.427.528.30, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, Specijalna informacija, 8. oktobar 1988. godine.

18 ДАРМ, 1.427.529.52/472, Централен комитет на СК Словенија, Председателство, Бр. 02-80/7, 13. 10. 1988. год. До Председателството на Централниот Комитет на Сојусот на Комунистите на Југославија, до Председателствата и Комитетите на Републичките и Покрајинските организации на СК и на организациите на СКЈ во ЈНА.

proglašavanjem ili jednostranim nametanjem stavova i pogleda. Bio je to principijelni stav slovenačkih komunista, koji su želeli da sačuvaju zajedničku državu, ali nikako preko unitarnog koncepta ili centralizovane države. Dalje, CK Saveza komunista Slovenije istakao je da se izlazak iz krize ne može ostvariti preraspodelom nadležnosti društveno-političke zajednice odnosno njihovih organa, i njihovim koncentrisanjem na saveznom nivou, već donošenjem zakona koji se tiču ekonomije, demokratizacije i racionalizacije političkog sistema.¹⁹ Jasno se vidi da je Republika Slovenija apsolutno bila protiv tendencije da se menja način odlučivanja na nivou saveznih institucija. Isto tako, slovenački komunisti su stavili do znanja da su neprihvatljivi predlozi o izmenama načina donošenja odluka, međusobnih odnosa među saveznim organima i postupaka za promenu Ustava SFRJ, kao i stav da Skupština SFRJ treba da utvrđuje izbor članova Predsedništva SFRJ. U vezi sa gledištima o zastupljenosti u Predsedništvu SFRJ, slovenački komunisti imaju jasan i precizan stav da republike odnosno autonomne pokrajine moraju samostalno odlučivati o tome ko će ih zastupati u Predsedništvu SFRJ.

CK SK Slovenije ima jasan stav i u vezi sa kosovskom krizom, smatrajući da se ona može prevazići isključivo demokratskim procesima. Pored toga, nacionalni konflikt na Kosovu može se rešiti samo demokratskim sredstvima i metodama za uspostavljanje i učvršćivanje pravne države, stvaranjem uslova za demokratski dogovor. Slovenačka principijelnost ide u prilog i drugim republikama i pokrajinama koje žele da sačuvaju nezavisnost u odlučivanju, kao i veća prava u saveznim institucijama. Ta principijelnost je od posebnog značaja za Kosovo i Albance, pa zato i nije čudno što kod njih slovenački stavovi nailaze na snažan odjek.

Slovenački zvaničnici su javno, kontaktirajući sa stranim predstavnicima, počeli da pokazuju žestok otpor protiv srpske unitarističke politike koja pokušava da se nametne u celoj Jugoslaviji.²⁰ Od januara 1989. godine, slovenačko rukovodstvo SK pokušava da otvori izvesna pitanja o demokratizaciji društveno-političkog uređenja Jugoslavije, ali njihovi naponi nisu naišli na podršku drugih federalnih jedinica. Umesto toga, koncept za federalizaciju SK suočio se sa antikonceptom – jedinstva SKJ. Nije potrebno mnogo razmišljati da bi se utvrdilo da su to bile konzervativne snage unutar SKJ, koje su pokušale zadržati *status quo* - prigušivanje slobode govora i svih drugih alternativa, što je išlo u prilog unitarnim krugovima i srpskom rukovodstvu. O svemu tome govorilo se na 20. Plenumu CK SKJ. Na tom skupu vođa slovenačkih komunista Milan Kučan, između ostalog je naveo: "Jugoslavija može biti samo demokratska, socijalistička

19 Isto.

20 *Flaka e vëllazërimit, Pohime dhe vlerësime të papranueshme*, Shkup, 25. janar 1989, str. 1.

i federalna ili je neće biti.”²¹ Do tog momenta, tako javno, nešto slično nije rekao niko drugi, naročito na nekom višem forumu SKJ. Na prostoru gde žive Albanci, javni nastup Milana Kučana budi veliko interesovanje, jer su oni dugo bili suočeni sa nedemokratskom, nefederativnom i nesocijalističkom Jugoslavijom, i zato je njegov nastup probudio među Albancima veliku nadu da će se nešto promeniti. Na albanskim prostorima (posebno na Kosovu), pritisak Saveza komunista Jugoslavije doveo je do vrhunca strpljenja, tako da su ove promene Albanci očekivali više od ostalih naroda i narodnosti u Jugoslaviji.

Sa druge strane, na Kosovu se primenjuje *Program rada* Državne bezbednosti, koja je imala zadatak da drži pod kontrolom ceo albanski narod u Jugoslaviji uoči promena Ustava Srbije. Treba napomenuti da u ovom periodu Služba državne bezbednosti Jugoslavije na Kosovu koordinira svoj rad isključivo sa bezbednosnim službama SR Crne Gore, SR Makedonije, SR Srbije i SAP Kosovo – znači sa svim službama koje su bile bliske srpskom rukovodstvu²² i koje nisu uživale bilo kakvo poverenje Albanaca.

Februara 1989. godine u Sloveniji, u poređenju sa drugim federalnim jedinicama, reforme političkog sistema su napredovale. Tog meseca 1989. godine pojavila se prva politička stranka, kao alternativa SK - Socijaldemokratska stranka Slovenije. Program te stranke nudio je novu Jugoslaviju – “treću, Jugoslaviju” koja će se razvijati prema primeru razvijenijih zemalja u Evropi.²³

Dok se u Sloveniji pojavljuju pluralističke ideje, na prostorima gde žive Albanci (Kosovo i Makedonija) Albanci se suočavaju sa sasvim suprotnom situacijom. Na Kosovu je bio aktuelan štrajk rudara u “Starom Trgu”,²⁴ gde su rudari u podzemnim galerijama, na dubini 600-800 m na taj način pokušali da zaštite osnovne principe federativne Jugoslavije.²⁵

Štrajk rudara “Starog Trga” veoma je važan istorijski trenutak. Tada se očekivalo da će se probuditi svest radničke klase i ostalih rudara širom Jugoslavije koja je izostala, a štrajk su podržali samo Republika Slovenija odnosno Savez sindikata Slovenije i slovenačko predsedništvo. U izjavi Saveza sindikata Slovenije kaže se: “Izražavamo ljudsku solidarnost sa rudarima i protestujemo protiv ponašanja bez prihvatanja odgovornosti od strane državnih i političkih organa koji na taj način izbegavaju problem.”²⁶

Rezultat burnih događaja na Kosovu i u Jugoslaviju nameće pitanje da li su procesi mogli teći u pravcu koji su zahtevali Slovenci. Po mom ubeđenju, odgovor

21 *Flaka e vellazerimit*, Gjithnjë e më larg Evropës dhe Marksit, Shkup, 1. shkurt 1989, str. 6.

22 ДАРМ, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, Služba državne bezbednosti (Državna tajna), Program rada..., Beograd 1989.

23 *Flaka e vellazerimit*, Opozitë e pare zyrtare ndaj LK, 19. shkurt 1989, str. 3.

24 Maliqi, *Nya e Kosovë*, str. 253.

25 *Flaka e vellazerimit*, Situatë shumë e rëndë në mbarë Kosovën, 26. shkurt 1989, str. 1.

26 *Flaka e vellazerimit*, Solidarizim me minatorët, 26. shkurt 1989, str. 1.

je ne, jer se situacija u Jugoslaviji odvijala u suprotnom pravcu. U narednim danima februara, u Beogradu je organizovan veliki miting (28. februara 1989), na kojem su demonstranti zahtevali ostavku člника SKJ, koje su smatrali preprekom za realizaciju projekta unitarne jugoslovenske države (Stipe Šuvara, predsednika CK SKJ, i Štefana Korošeca, sekretara CK SKJ). Sve ovo se dogodilo pod pokroviteljstvom predsednika Predsedništva SFRJ, Raifa Dizdarevića, koji je saopštio demonstrantima da je naredio sprovođenje posebnih mera za zaštitu ustavnog poretka, javnog reda, i lične bezbednosti.²⁷

U vreme kada je predsedništvo Jugoslavije donelo odluku o uspostavljanju vanrednog stanja na Kosovu (1. mart 1989), u Ljubljani je 26. februara 1989. godine, u "Cankarjevom domu" održan miting protiv primene vanrednog stanja. Na tom mitingu, za *mir i suživot na Kosovu*, prisustvovalo je oko 2.000 građana. Na pomenutom skupu održali su govore Milan Kučan i Jože Smole. Jože Smole je tada, između ostalog, izjavio: "Albanci u Jugoslaviji su u sličnom položaju kao Jevreji, napomenuvši da je iz tog razloga Savez omladine Slovenije nosio obeležje s Davidovom zvezdom i natpisom 'Kosovo - moja dežela'." U duhu protivljenja vanrednom stanju, u roku od jednog dana (27. februara 1989), oko 500.000 građana Republike Slovenije potpisali su peticiju.²⁸

Međutim, kumstvo između rukovodstva Srbije i rukovodstva SFRJ (osim Slovenije) imalo je nameru da vrši pritisak na jugoslovensku javnost pred usvajanje amandmana na Ustav Republike Srbije (28. marta 1989), sa težnjama ka uništenju autonomije Kosova i Vojvodine, što je bilo protivno bilo kojoj pravnoj i ustavnoj logici.²⁹ Ovo kumstvo je zabeleženo i na vanrednom sastanku Skupštine SFRJ, gde je član Predsedništva SFRJ, Lazar Mojsov, javno izašao sa takozvanim *Štabskim dokumentom* (Dokument istine akcije štaba), koje je u stvari bilo falsifikovano pismo, sa namerom da predstavi atmosferu u Jugoslaviji u kojoj su Albanci, navodno, ti koji žele uništiti saveznu Jugoslaviju, dakle opravdati vanredno stanje na Kosovu.³⁰

Dr Agim Vinca, redovni profesor na Univerzitetu u Prištini, pisac i poznati albanski intelektualac, 28. marta 1989. godine, na dan kada je održan sastanak Skupštine Srbije za ustavne promene, zadržan je oko 20 sati na informativnom razgovoru u Sekretarijatu unutrašnjih poslova u Prištini. Profesor Vinca između ostalog ističe: "U džepu košulje nosio sam vizit-kartu jednog slovenačkog novinara, s kojim sam se sreo na sastanku u Prištini. Posle sastanka u 'Cankarjevom domu', gde su slovenački intelektualci podržavali zahteve rudara Trepče, to je predstavljalo opasnu stvar i kazneno delo. Da je srpska policija utvrdila da je ja

27 *Flaka e vellazerimit*, Miting protestues në Beograd, 1. mars 1989, str. 1.

28 *Liria*, nr. 7, mars 1990, Ljubljana.

29 *Flaka e vellazerimit*, U shpall Kushtetuta e RS të Serbisë, 29. mars 1989, str. 1.

30 *Flaka e vellazerimit*, Nga greva passive deri në kryengritje të armatosur, 3. mars 1989, str.1-2.

posedujem, mogao sam ozbiljno nastradati. Zato sam morao da sakrijem vizit-kartu, u stvari da je uništım kada mi je to najbrže bilo omogućeno. To je manje-više bila 'demokratija' u to vreme na albanskim prostorima bivše Jugoslavije."³¹

Za razliku od Republike Slovenije koja se izjasnila protiv vanrednog stanja na Kosovu, u Republici Makedoniji, naprotiv, uveliko se propagira vanredno stanje. Organizovana je velika podrška, kako studenata i zaposlenih na skopskom univerzitetu, tako i drugih organizacija i pojedinaca.

Na promene Ustava SR Srbije, uprkos tome što se njima ograničavaju prava SAP Kosovo i SAP Vojvodine, i pored kršenja ustavnih načela SFRJ, u SR Makedoniji gleda se kao na pozitivan čin, pa se prema tome i osuđuje revolt Albanaca.

U SR Makedoniji, odmah posle albanskog revolta na Kosovu protiv promena Ustava, 29. marta 1989. specijalno se održava proširena sednica Predsedništva CK Saveza komunista Makedonije, koji kratkovidno staje na stranu Slobodana Miloševića i srpske politike za unitarni koncept jugoslovenske države. Iz zapisnika sa tog sastanka može se videti pogrešna politika koja je vođena od strane rukovodećih organa Saveza komunista Makedonije. U ovom dokumentu se kaže: "Predsedništvo ocenjuje da su demonstracije u SAP Kosovo deo ukupne neprijateljske aktivnosti sa pozicija albanskog nacionalizma i separatizma, da eskaliraju, odvijaju se u kontinuitetu sa novembarskim i februarskim događajima i predstavljaju teži oblik neprijateljskog delovanja u odnosu na demonstracije 1981. godine. Reč je o smišljeno organizovanom masovnom i agresivnom neprijateljskom delovanju od pozicije albanskog nacionalizma i separatizma sa elementima oružane pobune, direktno usmerenom protiv ustavnog poretka i integriteta zemlje, čije je delovanje organizovano sa ciljem destabilizacije Jugoslavije, rušenja njenog teritorijalnog integriteta i otcepljenja delova u kojim žive pripadnici albanskog stanovništva i njihovo pripajanje Albaniji u granicama takozvane Velike Albanije."³²

Očigledno je da su u ovom migu istorije Makedoniju predvodili komunistički kadrovi koji su se veoma plašili srpskog rukovodstva na čelu sa Slobodanom Miloševićem, bili su potpuno antialbanski nastrojeni i nisu imali bilo kakvu viziju o potonjim procesa koji će se odvijati u Jugoslaviji i široko zahvatiti Evropu. Znači, u Republici Makedoniji nastavlja se sa starom logikom, uprkos činjenici da je ona u suprotnosti sa interesima same Republike Makedonije. Makedonski komunisti ocenjuju da je protivljenje promenama kosovskog ustava od strane Albanaca kontrarevolucionarni čin koji izaziva veliko ogorčenje komunista,

31 Izjava prof. dr Agima Vinca - redovnog profesora na Filološkom fakultetu Univerziteta u Prištini.

32 ДАРМ, 1.427.536.61/422. Записник од стодвадесет и третата (проширена) седница на Председателството на ЦК СКМ, одржана на 22 март 1989 год.

radnih ljudi i građana SR Makedonije, osudu i ogorčenost zbog toga što implicira destabilizaciju odnosa i zemlje i ugrožavanje njenog integriteta.

U Republici Makedoniji, komunističko konzervativno rukovodstvo nikako nije moglo da shvati da je komunistički sistem pred samim krajem, da dolazi novo vreme, period novih vrednosti demokratskog pluralističkog sistema. Nove ideje iznesene u raznim javnim glasilima koja nisu bila pod kontrolom sistema isto tako su neprihvatljiva za komunističko rukovodstvo Makedonije. Na primer, javna glasila "Danas", "Rilindja", "Delo" manipulišu informacijama u vezi sa makedonskim komunistima, iskrivljuju dokaze i sl. sa ciljem podsticanja snaga koje nastupaju sa pozicija albanskog nacionalizma i separatizma ("Mladina" direktno podstiče i javno podržava albanski nacionalizam).

Koliko se smatra opasnim širenje demokratskih ideja Slovenije 1989. godine može se videti iz sledećih argumenata koje je u to vreme zabeležio jedan novinar: "Sedamnaestog marta 1989. godine, slovenački novinari 'Mladine' Marjan Horvat i Adrijano Kiršin, kao i novinarka Radio Ljubljane Tanja Barašin bili su u mom gradu Tetovu sa namerom da se upoznaju sa izvornim informacijama o strogim reakcijama Omladinske organizacije SK, na čijem čelu je bio Zoran Tomić, u vezi s novinskim člankom 'Dva Albanca - tri partije', objavljenom u 'Mladini'. O realnosti u Tetovu, slovenački novinari su dobili informacije od nekoliko popularnih ličnosti iz mog grada, koje su u to vreme bile isključene iz SKJ (Miftar Ziberi, Mitat Emimi i Habil Behdžeti)." Tokom posete, gosti iz Ljubljane podelili su opremu (dvoglavni orao i slogane pisane na srpskom i albanskom jeziku "Kosovo - moja domovina" i "Život dajemo - Kosovo ne dajemo"). Isti novinari takođe su održali još jedan sastanak u Kičevu, sa predsednikom Omladinske organizacije SK Mladenom Vančoskim, od kojeg su tražili veći plasman časopisa "Mladina" u Kičevu. Međutim, predsednik Vančoski je odgovorio: "To što tražite je nemoguće, pre svega zbog lažnih i provokativnih članaka koje objavljuje 'Mladina'."³³ Da ne bi ostalo na tome, spisima u vezi sa "Mladinom" baviće se i Republička konferencija Socijalističkog saveza u Makedoniji, koja šalje pismo rukovodstvu Socijalističkog saveza Slovenije. U Tetovu se ide još dalje, ne samo što se kažnjava ponašanje slovenačkih novinara, nego javni tužilac Opštinskog suda u Tetovu zahteva proceduralni postupak protiv novinara "Mladine" i Radio Ljubljane.³⁴

Treba istaći da je Savez komunista SR Makedonije za vreme društvenih promena u Jugoslaviji igrao dvojnu ulogu u vezi sa preuređenjem Jugoslavije. SK Makedonije u periodu pred promene Ustava SR Srbije otvoreno je podržavao stranu srpskih krugova koji su se zalagali za unitarnu Srbiju (znači suprotno od SR Slovenije), posle tih promena, kasnije, njihovi stavovi se razlikuju od stavova

33 *Flaka e vellazerimit*, Një mision provokues, 22. mars 1989, str. 7.

34 *Flaka e vellazerimit*, Mlladina provokon dhe fyen, 22. mars 1989.

slovenačkih komunista. To se može videti iz dokumenta označenih kao *Ocene i stavovi Centralnog komiteta Saveza komunista Makedonije*, čiji je sastanak održan u Skoplju 9. maja 1989. godine. U tom dokumentu, pod tačkom 5 kaže se: "Savez komunista Makedonije naglašava da je jugoslovenska federacija izraz istorijske svesti i opredeljenja jugoslovenskih naroda i narodnosti, koji svoju slobodu i razvoj mogu obezbediti samo ujedinjeni na principu nacionalne ravnopravnosti, bratsva i jedinstva i socijalističkog samoupravnog zajedništva. SKM ističe da jugoslovenska federacija treba da se zasniva na radničko-klasnim samoupravnim i demokratskim procesima kao bitnim pretpostavkama za ostvarivanje nacionalne ravnopravnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti. Na ovoj osnovi treba da se razvija i jača jugoslovenstvo i jugoslovenski socijalistički patriotizam kao opredeljenost i svest o pripadnosti jugoslovenskoj socijalističkoj, samoupravnoj, demokratskoj i ravnopravnoj zajednici naroda i narodnosti."³⁵

Kada uporedimo reforme političkog sistema u Republici Sloveniji i Republici Makedoniji možemo zaključiti da je u Sloveniji već bio prihvaćen politički pluralizam i da je postojala jasna vizija o preuređenju Jugoslavije, dok Makedonija nikako nije mogla da se oslobodi svojih konzervativnih stavova, pa je tako nastojala da preko komunističkog sistema stvori nacionalnu državu makedonskog naroda (tačka 9). Tako se nastavlja sa ponavljanjem „refrena“ „albanski nacionalizam i separatizam...“ protiv kojih se borio Savez komunista Makedonije, jer su predstavljali direktnu pretnju i veliku opasnost za integritet i stabilnost SFRJ i SR Makedonije (tačka 10).³⁶

U međuvremenu, posle ustavnih promena i „uspostavljanja reda i mira na Kosovu“, od institucija sistema mogli su funkcionisati samo državni bezbednosni organi, a to je podrazumevalo da je na Kosovu uspostavljena vojna i policijska diktatura. U Prištini, 30. maja 1989. Godine, održan je sastanak podsekretara SDP i SSUP, RSUP i PSUP, koji je vodio podsekretar SDP SSUP Zdravko Mustać. Na tom sastanku SAP Kosovo je predstavio R. Šalović.³⁷ Ovaj dokument potvrđuje ono što je prethodno navedeno – na Kosovu se situacija pogoršala, nastavljeno je iseljavanje Srba i Crnogoraca, dok je javni život mogao funkcionisati samo preko organa Državne bezbednosti.

Demokratski proces, koji se odvijao u Sloveniji 1989. godine, iako sa mnogo prepreka, međutim, ostaje "oaza", dok su ostale federalne jedinice i najviše federalno rukovodstvo (Predsedništvo i Vlada SFRJ) iskazivali kratkovidost, i nisu uspeli da slede slovenački primer. Štaviše, unitarni koncept je pokazao ne razumevanje,

35 ДАРМ, Централен комитет на Сојузот на комунистите на Македонија, Оценки и ставови, 9. мај 1989. година.

36 Isto.

37 ДАРМ, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, Služba državne bezbednosti, (Strogo poverljivo), Zaključci sa sastanka... Beograd, juna 1989. godine.

već netrpeljivost prema novim demokratskim procesima, prisilivši demokratske snage u Sloveniji da se okrenu separatističkom konceptu ili konceptu asimetrične federacije. Republika Slovenija je bila prinuđena na takav korak, ali s druge strane ova težnja Slovenije će oslabiti demokratski front u Jugoslaviji. Korak Slovenije je bio neshvatljiv i za člana Predsedništva SFRJ iz Makedonije Vasila Tupurkovskog, koji je u svom govoru u kampanji "11 novembar" u Skoplju naveo: "SR Slovenija i slovenački narod nema perspektivu izvan Jugoslavije." (Vreme je demantovalo Vasila Tupurkovskog, Z. R.).

Krajem 1989. godine, kada su se u Evropi odigravali veliki istorijski događaji (pao je Berlinski zid i gotovo svi komunistički režimi u Istočnoj Evropi), u Jugoslaviji se i dalje nastavljaju otvorene konfrontacije. Zabrana održavanja "Mitinga istine" u Ljubljani, još više će pogoršati odnose među rukovodstvima Slovenije i Srbije.

Konačno, sve je pojašnjeno na 11. kongresu SK Slovenije 22. i 23. decembra 1989. pod motom "Evropa zdaj". Na tom kongresu, SK Slovenije odlučuje se za partijski pluralizam i slobodne izbore. Na ovom skupu, vođa slovenačkih komunista izjavljuje: "Za slovenačke komuniste, Jugoslavija kao proširena Srbija nije prihvatljiva, nego samo kao zajednička država ravnopravnih naroda i narodnosti, po meri svih i od interesa za sve."³⁸ To je bilo dovoljno za Albance u bivšoj Jugoslaviji, kojima su oči i uši bile usmerene prema Republici Sloveniji.

Kako Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove opisuje stanje na prostorima gde žive Albanci u proleće 1990. godine, odnosno posle velikih promena u Istočnoj Evropi i ujedinjenja Nemačke ili tokom perioda prvih koraka ka pluralizmu, može se videti iz sledećeg dokumenta koji obuhvata period od 27. februara do 23. marta 1990. godine. U ovom dokumentu daju se ocene i zaključci o aktuelnoj bezbednosnoj situaciji u Jugoslaviji. Naime, ocenjeno je da je "ukupna bezbednosno-politička situacija u zemlji izuzetno složena, sa visokim stepenom nestabilnosti, a u nekim delovima zemlje – na Kosovu – stanje je dramatično".³⁹

Imajući u vidu ovu konstataciju, bilo je očigledno da je cela Jugoslavija "kosovizirana", kao i da uzrok jugoslovenske kriza nisu Kosovo i Albanci, koji traže ravnopravnost u jugoslovenskoj federaciji, već teška kriza dolazi iz nacionalističkih krugova koji se zalažu za nefederativnu unitarnu Jugoslaviju, znači za vraćanje na predratnu Jugoslaviju (pre Drugog svetskog rata). S ovim dokumentom Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, došlo je do rasplamsavanja antikomunizma – antikomunizam kao osnovno polazište ekstremnih nacionalista sve je više osnov antijugoslovenskih programa. Na tom sastanku Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove u vezi sa stanjem na

38 *Flaka e vellazerimit*, Evropa tani, 24. dhjetor 1989, str. 4.

39 ДАРМ, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove (strogo poverljivo), Ocene i zaključci, Beograd, 2. april 1990. godine.

Kosovu ocenjeno je: "I dalje se pogoršava političko-bezbednosna situacija u SAP Kosovo i to se odražava na ukupna bezbednosna kretanja u zemlji. Pored ilegalnih grupa i organizacija, od januara ove godine u značajnom porastu je aktivnost kosovske alternative, posebno Demokratskog saveza Kosova. U njihovom rukovodstvu nalaze se pretežno albanski separatisti iz intelektualnih sredina, kao i veći broj bivših političkih osuđenika. Jedno od osnovnih težišta njihove delatnosti je omasovljavanje, u čemu su postigli vidne rezultate. Istovremeno vrše agitaciju razbijanja Saveza komunista Kosova i osporavaju legitimnost institucija sistema. U zemlji i inostranstvu insistiraju da su realna politička snaga sa kojom treba voditi dijalog da bi se stanje na Kosovu stabilizovalo. Ovim dokumentom se priznaje da se stanje u SAP Kosovo ne smiruje i po ustavnim promenama u SR Srbiji: mada je uspostavljen javni red i mir pojačanim angažovanjem snaga organa unutrašnjih poslova i prisustvom jedinica JNA, situacija u Pokrajini je i dalje napeta i zaoštrena."⁴⁰

Međutim, treba napomenuti da je entuzijazam među Albancima u bivšoj Jugoslaviji podstaknut demokratskim procesima u Sloveniji u drugoj polovini 1990. i tokom 1991. godine, kao i odjek tih slovenačkih procesa, malo-pomalo počeo da bleedi, jer su se događaji odvijali u takvom smeru da su Albanci u Jugoslaviji (na Kosovu) bili prinuđeni da se orijentišu na alternativno rešenje, tj. da krenu u potragu za saveznicima kod međunarodnog faktora.

Poslednja podrška državne institucije Slovenije bio je trenutak kada je u Skupštini Republike Slovenije (19. jula 1990) usvojena Izjava o Kosovu, kojom je Republika Slovenija na vrlo jasan način izrazila neslaganje s rukovodstvom Jugoslavije.⁴¹ Dakle, do tog trenutka Slovenija je šarmantna i privlačna za Albance, jer se načelno zalagala za prava naroda, kojima su težili i Albanci.

U narednom periodu Republika Slovenija, tokom pregovora o preuređenju Jugoslavije, odreći će se osnovnih principa (Savezne Republike Jugoslavije), pa se zato prećutkuje neučestvovanje Albanaca u tim pregovorima. Ovaj zaključak je jasno izveden na sastanku koji je održan u Prištini 2. aprila 1991. godine, kada se grupa slovenačkih parlamentaraca na čelu sa g. Miletom Šetincem sastala sa predstavnicima političke i društvene elite Albanaca. Posle brojnih kritika upućenih od albanskih predstavnika, Mile Šetinc je rekao: "Trebalo otvoreno da priznam da nas je do ovog doveo i osećaj griže savesti. U Sloveniji se počelo stvarati uverenje da sa Kosovom, gde se događa represija, nema ulaska u Evropu, takođe treba izbegavati malo Kosovo, jer ako se insistira, u tom slučaju nema pogodbu za Jugoslaviju, jer nema učešća Srbije."⁴²

40 Isto.

41 *Flaka e vellazerimit*, U miratua deklarata për Kosovën, 17. korrik 1990, str. 1 i 4.

42 *Zëri i rinisë*, 20. prill 1991.

Dakle, od druge polovine 1990. godine, Slovenija je malo-pomalo počela da se povlači iz opcije preuređenja Jugoslavije, čak i kao konfederacije. Ishod tog povlačenja bilo je proglašenje Deklaracije o nezavisnosti Republike Slovenije, 25. juna 1991. godine.⁴³ Od tog trenutka interesovanje za Kosovo i Albance počinje da opada, a sa tim i odjek demokratskih procesa u Sloveniji počinje da bleđi. Naravno, ne možemo reći da se Sloveniji dopadala takva opcija, nesumnjivo joj je to bilo nametnuto, ali je činjenica da razdvajanje Republike Slovenije nije pomoglo Kosovu i Albancima. Ovo takođe potvrđuje izjava Mileta Šetinca, poslanika slovenačkog parlamenta, koji je rekao: "Otcepljenje Slovenije ne pomaže Kosovu."⁴⁴

Da je Republika Slovenija bila primorana da zaobiđe Kosovo i Albance (od druge polovine 1990. godine), kao i osnovne principe preuređenja Jugoslavije, jasno se može videti na osnovu sledećih činjenica: sva akta donesena od strane legalnih vlasti Kosova, neće biti na agendi podrške institucije Republike Slovenije. Tako je bilo i s nepodržavanjem Ustava Republike Kosova (7. septembra 1990. u Kačaniku)⁴⁵, nereagovanje predstavnika Republike Slovenije na razrešenje člana Predsedništva SFRJ sa Kosova, Riza Sapunxhiu, i istovremeno imenovanje drugog predstavnika, od strane Skupštine Srbije, Sejde Bajramovića,⁴⁶ nastavak pregovora za "treću Jugoslaviju", bez učešća Albanaca i tako dalje...

ZAKLJUČAK

Poznata je činjenica da je Albancima u bivšoj Jugoslaviji podršku pružala jedino Slovenija. Dakle, ne može biti slučajan zaključak da su demokratski procesi koji su se razvijali u Republici Sloveniji 1989/90. godine imali veliki odjek među Albancima u bivšoj Jugoslaviji, što mogu da naznačim poređenjem sa idejama Francuske revolucije u Evropi, na kraju XVIII veka. Od Republike Slovenije ne samo da proističu reformističke ideje, nego isto tako dolaze i konkretne podrške Kosovu i Albancima. Treba naglasiti da je u prvoj polovini 1989. godine, uprkos činjenici da su se slovenačke reformatorske ideje smatrale vrlo opasnim za konzervativni deo političke elite Jugoslavije, one su ostvarile ogroman uticaj na albanskom području. Kao takva, Republika Slovenija u očima Albanaca smatrala se zrakom svetla na kraju tunela – kao jedina nada koja je vodila do pravde.

Analizirajući razvoj demokratskih procesa u Sloveniji i njihov odjek među Albancima u bivšoj Jugoslaviji u periodu 1989-1990 godine, možemo zaključiti

43 *Ora*, Ditët që e tronditën Slloveninë, 18. korrik 1991.

44 *Koha*, Shkëputja jonë nuk I ndihmon Kosovës, 10. prill 1991.

45 Stavileci, *Kosova dhe Shqiptarët*, str. 24.

46 Stavileci, *Kosova dhe Shqiptarët*, str. 80.

da u prvoj fazi razvoja tih procesa, kada su predstavnici slovenačkih reformatora štitili osnovne principe postojanja federativne Jugoslavije, koji su na Kosovu već prestali postojati, u tom periodu imamo tornado širenja demokratskih ideja. Značajan doprinos širenju demokratskih ideja dali su: albanski građani na privremenom radu u Republici Sloveniji, mediji, posebno časopis "Mladina" (preveden na albanski), javni nastupi slovenačkih političara na saveznom nivou, ali izuzetan doprinos za albanskog čitaoca dao je časopis "Alternativa" Salija Kabašija, koji je u to vreme izlazio u Sloveniji, na albanskom jeziku. Taj magazin je u to vreme išao iz ruke u ruku albanskih čitalaca.

I na kraju, zašto su slovenački demokratski procesi imali toliko snažan odjek među Albancima?

Slovenački demokratski proces razvijao se na osnovu principa parlamentarne demokratije, kompatibilne sa demokratijom zapadnih zemalja, pre svega štiteći osnovna načela federativne Jugoslavije, koja je za Albance i Kosovo, kao federalna jedinica SFRJ bila veoma pristupačna. Republika Slovenija, braneći principe federativne Jugoslavije, praktično je igrala ulogu advokata Kosova na federalnom nivou. Zato, konstatujem da veliki odjek slovenačkih demokratskih procesa među Albancima nije bio slučajan. Međutim, kada se kasnije Republika Slovenija okrenula prema svojoj nezavisnosti, od tog trenutka počinje period opadanje euforije usled odjeka slovenačkih demokratskih procesa kod Albanaca.

Međutim, pored svega, može se zaključiti da Republika Slovenija ostaje prva i jedina zemlja za demokratski parlamentarni proces u bivšoj Jugoslaviji, u periodu 1989-1991 godine.

IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori

ДАРМ / DARM — Državen arhiv na Republika Makedonija

Novine

Flaka e vellazerimit, Skopje, 1989-1991.

Koha, Priština, 1991.

Lirija, Ljubljana, 1990

Ora, Priština, 1991.

Zeri i Rinise, Priština, 1990-1991.

Literatura

E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi. Tirana : Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë – Instituti i historisë, 1990.

Глигоров, Киро. *Македонија е се што имаме.* Скопје : ТРИ, 2002.

Horvat, Branko. *Kosovsko pitanje.* Zagreb : Globus, 1989.

Hoti, Ukshin. *Filozofia politike e çështjes shqiptare.* Tirana : Rozafa, 1995.

Malcolm, Noel. *Kosovo : kratka istorija.* Priština, 2000.

Maliqi, Shkëlzen. *Nyja e Kosovës : as Vllasi, as Millosheviqi.* Ljubljana : Krt, 1990.

Reuter, Jens. *Albanci u Jugoslaviji.* Tirana, 2003.

Srbija i Albanci. Knj. 2: Pregled politike Srbije prema Albancima od 1913. do 1945. godine Ljubljana : Univerzitetna konferenca Zveze socialistične mladine, 1989.

Stavileci, Esat. *Kosova dhe Shqiptarët : ndërmjet kërcënimeve të brendshme dhe premtimeve të jashtme.* Prishtinë : Shoqata e Pavarur e Juristëve të Kosovës, 1991.